

Epistemological deadlock in Kantian epistemological view

Ramezan Mahdavi Azadboni*

Zahra Moini**

Abstract

Since the beginning many philosophers attempted to demonstrate that knowledge for human beings is possible. Plato, Aristotle and others argued against sophist philosophy who hold that man has no access to knowledge. Many movements against sophistic perspective hold that man has access to knowledge. Since then achieving knowledge became one of central concern for philosophy. In modern era the same concern is followed by many famous philosophers such as Descartes and Kant. German philosopher Kant received two rationalistic and empiricist movements and he was dissatisfied. Kant's philosophical attempts resulted in a new movement in philosophy called as critical philosophy. He tried to demonstrate that man can receive knowledge. The aim in this paper is to deal with Kant's epistemological project. The writers attempt to display that is Kantian epistemological project successful? Arguments are given that why his epistemological plan somehow suffers from epistemological deadlock. Kant's understanding of reason as a faculty that its duty is to achieve knowledge and his Copernican revolution resulting into distinction between noumenon and phenomenon can be main basis for a new sort of relativism.

Keywords: Kant, skepticism, knowledge, noumenon, phenomenon.

* Associate Professor of Islamic Philosophy and Theology, University of Mazandaran (Corresponding Author),
r.mahdavi@umz.ac.ir

** M. A. of Islamic philosophy and Theology, University of Mazandaran, Zahramoioni66@gmail.com

Date received: 12/12/2023, Date of acceptance: 03/03/2024

Introduction

Immanuel Kant (1724-1804) is one of the philosophers of the modern era, who expressed his dissatisfaction with the school of rationalism and the school of empiricism and started to present an epistemological system in which the possibility of knowledge is displayed. The importance of Kant in the history of Western philosophy could not be ignored by anyone, and with his appearance, Western philosophy is at a turning point, so that in examining the opinions of philosophers, we can talk about the term philosophers before Kant and after Kant. Kant spent all his efforts to measure reason in the scale of critical method and define the boundaries of human knowledge. As a philosopher of the modern age, Kant inherited an epistemological tradition that, on the one hand, Cartesian rationalism introduced reason as the source of knowledge, and on the other hand, John Locke and Hume introduced experience as the source of knowledge. The common point of this tradition was the emphasis on the possibility of acquiring knowledge. But in his epistemological system, Kant acted in such a way that the contribution of reason and experience was considered in the acquisition of knowledge. The common point of the mentioned philosophers is the possibility of acquiring knowledge objectively. Kant is a philosopher who seeks to show the possibility of knowledge in the framework of the intellectual principles of the modern age. His epistemological concern, like other epistemologists of the modern age, which is similar to the intellectual principles of the predecessors, especially Plato and Aristotle, is to achieve the truth. Emphasizing on the truth in an epistemological project on the one hand and adopting the theory of correspondence in the traditional interpretation about the nature of truth on the other hand can be a significant challenge for any epistemological theory that leads to a result outside this framework, and this point is a challenge that should not be neglected in judging and evaluating Kant's epistemological project.

Method

The research method to examine and answer the main research problem is descriptive and analytical, and the authors use a critical approach to answer. To deal with this task, the research is based on Kant's works in particular is based on the Critique of Pure Reason.

Findings

Based on the presented discussions and insisting on some important components of Kant's epistemic system, the findings of the research are revealed. The findings of the research show that the epistemological concern that emphasizes truth and seeking the

possibility of acquiring knowledge on the basis of the correspondence theory, cannot present an epistemological theory based on which the human intellect cannot access the truth *per se*.

Discussions and the Results

Kant's epistemological theory is actually a point of view that is in the middle of the point of view of Descartes and John Locke. Because he accepts this part of Descartes' view regarding the intrinsic value of some concepts and John Locke's and Hume's view regarding the empirical nature of all concepts. (Kant, 1997, p. 33)

One of the important aspects that is one of the components of Kant's epistemic system and by relying on it, one can infer cognitive deadlock from it in such a way that despite Kant's effort to display the possibility of knowledge, he suffers some kind of epistemic deadlock is the reflection on his theory of mind and its function.

The meaning of Kant's Copernican revolution lies in the fact that until Kant's time it was the object that imposed itself on the mind, but in Kant's epistemic system it is the mind that imposes its structure on the object. (Kant, 1881, 374) It is with this revolution that Kant searches for the laws governing things not outside but in man himself.

According to him, in metaphysics, the relationship between object and the mind is not according to the opinion of the ancients. According to the old method, the mind reflected the object like a mirror, but Kant changed this perception. (ibid., p. 375) One of the main axes based on which a kind of cognitive blockage can be deduced from Kant's epistemic system is this component in his epistemological theory. If the mind has the ability to impose itself structurally on the object, then how can one claim knowledge. Especially since Kant considers the result of understanding in his epistemic system to be the achievement of the world of phenomena, and considers the world of noumenon to be beyond the reach of understanding.

The noteworthy point is that, although Kant tried his best to solve the main epistemological challenge and show knowledge as possible, his theory itself fuels epistemological problems and suffers a kind of epistemological deadlock. Because human reason is suffering regarding what is going on outside the mind, and this is Kant's epistemic impasse.

As a result, Kant's epistemological theory unwittingly leads to a cognitive impasse that he tried to get rid of. Because the central separation in his epistemological system (phenomenon and noumenon) and the lack of access of reason to the world of truth

per se and the impact and influences of understanding on sensory data cannot have any other result than this.

Bibliography

- Scruton, Roger (2004). Kant, translated by Ali Paya, Tehran: New Design Publications. [In Persian]
- Hosseinzadeh, Mohammad, Skepticism and Relativism, Philosophical Knowledge, second year, first issue, fall 2013, pp. 108-57 [In Persian]
- Khademi, Ain Allah, 1375, Brief History of Empiricism and Conflicting Reactions, Kihan Andisheh, 68, [In Persian]
- Khorasani, Sharafuddin, 1376 from Bruno to Kant, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. [In Persian]
- Arefi, Abbas, 1383, History of Relativism in Philosophy of Science, Fall, No. 19, pp. 62-41 [In Persian]
- Capleton, Frederick (1375). History of Philosophy, translated by Dr. Ismail Saadat and Manouchehr Bozormehr, 6th volume, Tehran: Scientific and Cultural Publications. [In Persian]
- Kant, Immanuel (1363). The Critique of Pure Reason, translated by Mir Shamsuddin Adib Soltani, Tehran: Amir Kabir Publications. [In Persian]
- Kant, Immanuel (1370). Prolegomena to any Future Metaphysics That Will Be Able to Come Forward as Science, translated by Gholam Ali Haddad Adel, Tehran: University Publishing Center Publications, second edition. [In Persian]
- Kant, Immanuel (1377). The Critique of Judgment, trans by Abdulkarim Rashidian, Tehran: Nei Publications. [In Persian]
- Stephan Körner (1367). Kant's philosophy, trans by Ezatollah Foulavand, Tehran: Khwarazmi Publications. [In Persian]
- Mojtahedi, Karim (1378). Kant's Critical philosophy, Tehran: Sepehr Publications, second edition. [In Persian]
- Melkian, Mustafa, 1378, History of Western Philosophy, third volume, Qom, District and University Cooperation Office, [In Persian]
- Mahdavi Azadbani, Ramadan, 1388, Postmodern and Religion: Opportunity or Threat, Philosophy, Year 37, Number 4, pp. 61-78 [In Persian]
- Nasiri, Mansour, 1387, Noumenon and Phenomenon in Kant's Philosophy, Naqd Va Nazar, Volume 13, No. 49-50, pp. 75-98 [In Persian]
- Justus Hartnack (1376). The theory of knowledge in Kant's philosophy, trans by Haddad Adel, Tehran: Feker Rooz Publications [In Persian]
- Descartes, Rene, (1931), Meditation on First Philosophy, trans by Donald A., Cambridge university press.
- Hick, John, (2000), philosophy of religion, princeton. Hall of India, private Limited, New Delhi, fourth edition.

303 Abstract

Kant, Immanuel, (1855), the Critique of Pure Reason, Trans J.M.D.Meile, John, London: Henry G.Bohn, York Street, Covent Garden.

Kant, Immanuel, (1881), The Critique of Pure Reason, Trans by F. Max Muller with an historical introduction by Ludwig Noire, Lodon, Macmillan and Co.

Kant, Immanuel, (1997), The Critique of Pure Reason, Trans by P. Guyer and A. wood, cambirdge: Cambridge university press.

Kenny, Antony,(1994), The Oxford Illustrated History of Philosophy, Oxford press.

Pojman, Louis,(2002), The Quest for Truth,fifth edition, New York,Oxford: oxford university press.

Stump, Samuel, From Socrates to Sartre, McGraw.Hill, Inc.

پروپوزیشن گاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

انسداد معرفتی در نظریه معرفتی کانت

رمضان مهدوی آزادبنی*

زهرا معینی**

چکیده

از زمان یونان باستان تاکنون مساله معرفت یکی از دغدغه‌های محوری در فلسفه محسوب می‌شود. در عصر مدرن نیز این دغدغه با تاکید بیشتری مورد توجه قرار گرفته است. از جمله فیلسوفان مهم در عصر مدرن کانت است که با ارائه نظام معرفتی خود در کنار عقل‌گرایی و تجربه‌گرایی رایج در عصر جدید تلاش نمود تا امکان تحصیل معرفت را نشان بدهد. هدف مقاله حاضر تلاش برای نشان دادن این مساله است که آیا نظام معرفتی کانت در دفاع و بیان امکان تحصیل معرفت چه اندازه موفق بوده است. نویسنده با تکیه بر آراء کانت بویژه اثر مهم او "نقد عقل محض" استدلال خواهد نمود که نظام معرفتی کانت علی‌رغم نشان دادن امکان دستیابی معرفت به نحوی دچار نوعی انسداد معرفتی و شکاکیت به معنای خاص شده است. به نظر می‌آید انقلاب کوپرنیکی کانت که در آن رابطه ذهن و عین به‌طرز متفاوتی نسبت به گذشتگان بیان می‌شود و نیز مطرح نمودن عالم نومن و فنومن سبب می‌شود تا نظام معرفتی کانت به نوعی به بن بست و شکاکیت معرفتی دچار شود. مراد از انسداد معرفت‌شناختی حاصل از نظام معرفتی کانت، فاصله گرفتن از صدق به عنوان دغدغه محوری در معرفت‌شناسی گذشتگان است.

کلیدواژه‌ها: کانت، شکاکیت، معرفت، نومن و فنومن.

* دانشیار، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه مازندران (نویسنده مسئول)، r.mahdavi@umz.ac.ir

** کارشناسی ارشد، فلسفه و کلام اسلامی، دانشگاه مازندران، و دانشجوی دکتری فلسفه غرب، دانشگاه خاتم،

تهران، Zahramoioni66@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۹/۲۱، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۱۳

۱. مقدمه و بیان مسئله

بخش عمده ای از دغدغه های فلسفی، به پرسش ها در مورد معرفت اختصاص دارد. از آغاز فلسفه در یونان باستان مساله معرفت و شناخت از مسایلی بود که سبب اختلاف فکری میان فیلسوفان و متفکران شده است. امکان یا عدم امکان تحصیل معرفت از مهمترین مسایل معرفت‌شناسی است که از آن زمان تاکنون در معرفت‌شناسی مورد بحث و بررسی قرار دارد. سقراط، افلاطون و ارسطو از پیشگامان اندیشه در فلسفه غرب امکان تحصیل معرفت را مورد تاکید و دفاع قرار دادند و در مقابل، سوفیست های منکر امکان تحصیل شناخت صف بندی واحدی را شکل داده اند گرچه نحوه تبیین و دفاع از امکان شناخت نزد آنها متفاوت به نظر می‌آید.

مساله شناخت همچنین در عصر جدید در زمره دغدغه های اساسی قرار داشت و پیشگامان فلسفه در این دوره به طراحی یک نظام معرفتی که در آن امکان معرفت نشان داده شود مبادرت نمودند. ایمانوئل کانت (Immanuel Kant، ۱۷۲۴-۱۸۰۴) از جمله فیلسوفان عصر جدید است که با اظهار ناخرسندی از مکتب عقل‌گرایی و مکتب تجربه‌گرایی راه خود را طی نمود و به ارایه یک نظام معرفتی مبادرت ورزید که در آن امکان معرفت نشان داده می‌شود. اهمیت و اعتبار فلسفی کانت در تاریخ فلسفه غرب بر کسی پوشیده نیست و به نحوی با ظهور او فلسفه غرب در نقطه عطفی قرار می‌گیرد به نحوی که می‌توان در بررسی آراء فیلسوفان از اصطلاح فیلسوفان قبل از کانت و بعد از کانت سخن گفت. کانت تمام تلاش خود را صرف آن کرد که عقل را در ترازوی روش نقدی بسنجد و مرزهای شناخت بشری را مشخص سازد. در فلسفه کانت عقل عالیترین قوه نفس و معرفت عقلانی بالاترین مرحله شناخت است و کانت تقسیم عقل را به نظری و عملی می‌پذیرد و معتقد است عقل نظری بدلیل محدودیتهایی که دارد راه به جایی نمی‌برد و در فلسفه او عقل سرچشمه همه اصلهای پیشینی است و کارکرد مشروع آنرا در حوزه عملی می‌داند. چنانچه خود کانت بیان می‌کند اندیشه هیوم، کانت را از خواب جزم اندیشی بیدار کرد و سبب شد تا جستجوی خود را درباره ظرفیت های شناختی انسان تعمیق ببخشد در نتیجه برای یافتن راه حل شکاکیت نهفته در اندیشه تجربه‌گرایی هیوم تلاش نمود. کانت به عنوان یک فیلسوف عصر مدرن میراث دار سنت معرفتی ای بود که از یک طرف عقل‌گرایی دکارتی عقل را مبداء شناخت معرفی می‌نمود و از طرف دیگر جان لاک و هیوم تجربه را مبداء معرفتی معرفی می‌نمودند. نقطه اشتراک این سنت تاکید بر امکان تحصیل معرفت بود. اما کانت در نظام معرفتی خود به گونه ای عمل نمود

که سهم عقل و تجربه در تحصیل معرفت در نظر گرفته می‌شد. نقطه اشتراک فیلسوفان مذکور امکان تحصیل معرفت بطور عینی است. کانت فیلسوفی است که در چهارچوب اصول فکری عصر مدرن بدنبال نشان دادن امکان معرفت است. دغدغه معرفتی او همانند سایر معرفت شناسان عصر جدید که خود شباهت با اصول فکری پیشینیان بویژه افلاطون و ارسطو دارد بدنبال دست یافتن به حقیقت و عبارتی بدنبال دستیابی صدق است. تاکید بر صدق در پروژه معرفتی از یک طرف و اخذ نظریه انطباق (the theory of correspondence) در تفسیر سنتی درباره ماهیت صدق برای هر نظریه معرفت شناختی ای که به نتیجه ای خارج از این چهارچوب منتهی گردد می‌تواند چالش چشمگیری باشد و این نکته ای است که در مقام داوری و ارزیابی پروژه معرفتی کانت، نباید نتیجه بدست آمده و دغدغه اشاره شده را مورد غفلت قرار داد. پرسشی که در این رابطه، در پژوهش حاضر نویسنده تلاش می‌کند تا با روش توصیفی - تحلیلی با تکیه بر آثار کانت بویژه بر اساس اثر نقد عقل محض (The Critique of Pure Reason) بدان پاسخ دهد عبارت است از اینکه نظام معرفتی او در حالی که عهده دار نشان دادن امکان تحصیل معرفت است تا چه اندازه در تحصیل این هدف موفق است و آیا امکان دارد از نظام معرفتی کانت نوعی انسداد معرفتی و نسبت‌گرایی را استنتاج نمود؟ لازم به یادآوری است که اثر مذکور از نظر بسیاری شاهکار کانت در نظر گرفته می‌شود. (Kenny, 1994, p.167)

۲. نظام معرفتی کانت

در فلسفه جدید، معرفت‌شناسی به حدی مهم است که به جرأت می‌توان گفت فلسفه غرب بیشتر شأن معرفت‌شناسانه دارد تا هستی‌شناسانه. البته نباید از نظر دور داشت که این خصیصه فلسفه در غرب در عصر جدید اهمیت بیشتری دارد. ارزش معرفت‌شناختی پژوهش‌های فلسفی در عصری که کانت در آن می‌زیست همانند پیشینیان تاکید بر صدق می‌نمود. کانت از فیلسوفان مهم این دوره است و در آغاز جوانی علاقمند به علم نیوتونی بود ولی بعد‌ها شیفته فلسفه گردید (Kenny, 1994, p.167) و نزدیک به سن شصت سالگی از عمر خود با نگارش دو اثر مهم "نقد عقل محض" و "نقد حکم" فلسفه انتقادی خود را ارایه نمود. هدف عمده او در این دو اثر تلاش برای تبدیل فلسفه به چیزی شبیه علم (science) بود. او که میراث‌دار دو سنت معرفتی عقل‌گرایی و تجربه‌گرایی است در نظام معرفتی خود از هر دو سنت معرفتی بهره می‌گیرد اما نه تمایل دارد به جزم اندیشی مکتوم در عقل‌گرایی گرفتار گردد و نه اسیر شکاکیت آشکار در تجربه‌گرایی شود. (stumpf, 2007, p.301) از این رو ارزش معرفتی تجربه (experiance)

در نظام معرفتی او نه یکباره تایید می شود و نه یکباره رد می گردد. (کانت، ۱۹۹۷، ص ۳۳) از نظر او راه نجات مابعد الطبیعه در این است که از همان طریقی که علم طی می کند سلوک نماید. باور کانت این بود که راه تبدیل فلسفه به چیزی مانند علم به نوعی انقلاب شبیه انقلاب کوپرنیکی نیازمند است که بر اساس آن جای خورشید و زمین عوض می شود. (کانت، ۱۸۸۱، ص ۳۷۰) از این حیث بجای پرسش از اینکه چگونه معرفت ما با داده های بیرون ذهن منطبق می گردد باید پرسش را در مورد خود این پیش فرض مطرح نمود آیا اوبژه ها باید با ذهن منطبق شود. از نظر او تردیدی وجود ندارد که همه معرفت بشری از تجربه آغاز می شود و این مساله را در ابتداء مقدمه کتاب نقد عقل محض بیان می نماید ولی او متذکر می شود این امر بدین معنا نیست که ریشه همه معارف بشری در تجربه قرار دارد. (کانت، ۱۸۸۱، ص ۳۹۸ و ۱۸۵۵، ص ۲۵)

از نظر کانت در اینکه همه معرفت به تجربه محدود نیست نکته ای نیست که در بادی نظر برای همگان آشکار باشد بلکه با تامل می توان به این واقعیت پی برد. نگاه سطحی نشان می دهد معرفت فقط به تجربه محدود است و حال آنکه تامل و دقت نشان می دهد برای دریافت معرفت تجربی به چیزی فراتر از تجربه نیز نیاز است. کانت در توضیح به دو نوع تقسیم بندی مبادرت می نماید. نخست تقسیم مفاهیم به پیشینی (a priori) و پسینی (a posteriori). مفاهیم پیشینی از تجربه مسافل هستند و حال آنکه مفاهیم پسینی مبتنی بر تجربه هستند. برای اینکه تجربه بتواند سرچشمه معرفت باشد نقش مفاهیم پیشینی مهم است. (همان، ۱۸۸۱، ص ۳۹۹ و ۱۸۵۵، ص ۳۰) در این رابطه وی تمثیل خانه را مطرح می نماید که ممکن است کسی نقش پایه های ساختمان را در نگه داشتن خانه مورد غفلت قرار دهد. نقش معرفت پیشینی در تحصیل معرفت به همین صورت است به نحوی که بدون آن معرفت امکان ندارد و این قسم از معارف مطلقا از تجربه فارغ هستند. (همان)

کانت متوجه این نکته مهم و اساسی است که بدون کلیت و ضرورت، معرفت قطعی و یقینی حاصل نمی شود. او نمی خواهد گرفتار اشتباهی شود که هیوم دچار آن شد، و با نفی معانی و مفاهیم کلی و ضروری، به شکاکیت رسید. بنابراین، کانت به رغم هیوم، معتقد است که بدون معانی کلی و ضروری، تفکر فلسفی و اصولا تفکر ممکن نیست. (هارتسناک، ۱۳۷۶، ص ۱۰)

از نظر کانت مهمترین خصیصه معرفت پیشینی کلیت (universality) و ضرورت (necessity) است. کانت می پذیرد که تجربه می تواند چیزی به ما بیاموزد و منشاء معرفت باشد ولی آنچه از

تجربه بدست می‌آوریم بوسیله تجربه نمی‌توان معین نمود آیا می‌تواند به گونه دیگری باشد یا ضرورتاً باید به همین وضع باشد؟ معرفت پیشینی بر تجربه مبتنی است و فاقد خصیصه ضرورت است. (کانت، ۱۸۸۱، ص ۴۰۰)

معرفت تجربی همچین فاقد خصیصه کلیت است و تجربه نمی‌تواند بیان نماید آیا آنچه از طریق تجربه بدست می‌آید همواره اینگونه خواهد بود؟ معرفتی که واجد خصیصه استثناء‌ناپذیری و کلیت باشد معرفت پیشینی خواهد بود. از نظر کانت نشان دادن اینکه آیا معرفت پیشینی وجود دارد امری آسان است. (همان، ۱۸۸۱، ص ۴۰۱) نمونه‌های علمی این قبیل معرفت با نظر به گزاره‌های ریاضی آشکار می‌شود.

تقسیم بندی دیگر در مورد احکام است. احکام یا تحلیلی (analytical) هستند یا ترکیبی. (synthetical) معرفت تحلیلی با نظر به موضوع می‌توان درستی حمل محمول به موضوع را بدست آورد اما معرفت ترکیبی اینگونه نیست. (کانت، ۱۸۵۵، ص ۳۰) به عبارتی با نظر به نسبت محمول با موضوع دو نوع نسبت می‌توان دریافت: یا محمول در دل موضوع قرار دارد یا اینگونه نیست در صورت نخست حکم تحلیلی نام دارد و در صورت دوم حکم ترکیبی نام دارد. احکام تحلیل احکام توضیحی (explicative) هستند که کانت آنها را تصدیقی یا اثباتی (affirmative) می‌نامد ولی احکام ترکیبی را واجد خصیصه افزاینده (augmentative) می‌داند یعنی به علم ما در مورد موضوع می‌افزاید. (کانت، ۱۸۵۵، ص ۳۰) کانت این گونه مثال می‌زند: "همه اجسام امتداد دارند" حکمی است که صدق محمول از تجربه مستقل است و از طریق تصور در خود موضوع می‌توان آن را تایید نمود اما "همه اجسام سنگین هستند" حکمی است که مستقل از تجربه نمی‌توان صدق آن را نشان داد. (کانت، ۱۸۵۵، ص ۳۱). از نظر کانت همه احکامی که محصول تجربه هستند ترکیبی هستند و تصور اینکه احکام تحلیلی را بتوان در تجربه یافت عبث و بی‌معنا است. زیرا در صدور این احکام به چیزی فراتر از موضوع حکم نیاز نیست و مراجعه به مفاهیمی که در ذهن وجود دارد کفایت می‌نماید. (همان) از این رو تمسک به تجربه در نشان دادن صدق احکام تحلیلی کاملاً غیر ضروری است. اما در نشان دادن صدق احکام ترکیبی صرفاً با تکیه بر مفاهیمی که بطور پیشینی در ذهن وجود دارند کفایت نمی‌کند بلکه تجربه نیز مورد نیاز است. در این حال نکته جدیدی که کانت در مورد احکام بدان اشاره می‌کند قسم جدیدی از حکم است. کانت می‌پرسد آیا می‌توان تصور نمود که حکمی در حالی که ترکیبی است پیشینی نیز باشد و صدق آن مستقل از تجربه باشد؟ پاسخ کانت مثبت است. از نظر او در سه حوزه می‌توان وجود این قبیل احکام را نشان داد:

۱. نخست در ریاضیات از نظر او غالباً احکام ریاضی پیشینی هستند. اگر چه در نظر ظاهری به نظر می‌آید احکام ریاضی تحلیلی هستند ولی اینگونه نیست و ترکیبی هستند. دلیل او این است که همه آنها ضروری و کلی هستند. همچنین تحلیلی هم نیستند. به عنوان مثال دوازده برابر هفت بعلاوه پنج است تحلیلی نیست زیرا نتیجه از تامل نسبت بین محمول (هفت بعلاوه پنج) و موضوع (دوازده) بدست نمی‌آید. بلکه فقط نوعی اتحاد را نشان می‌دهد و دوازده مفهومی متفاوت است.

۲. مثال دیگر کانت در حوزه هندسه است. "خط مستقیم کوتاهترین فاصله میان دو نقطه است". این یک حکم تحلیلی نیست زیرا صدق محمول (کوتاهترین بودن) در دل موضوع قرار ندارد و نیز پیشینی است زیرا محمول بر تجربه مبتنی نیست و نمی‌توان همه خطوط قابل تصور میان دو نقطه را تجربه نمود. (کانت، ۱۸۵۵، ص ۳۳)

۳. مثال دیگر کانت در حوزه مابعد الطبیعه است. از نظر کانت اگر در ریاضیات و فیزیک چنین احکامی به عنوان اصول مورد استفاده قرار می‌گیرد چرا برای مابعد الطبیعه جایز نباشد و نتوان چنین احکامی را برای حل پرسش‌های اصلی مابعد الطبیعه مورد استفاده قرار داد. به عنوان مثال "جهان آغاز دارد" می‌تواند از این قبیل احکام در مابعد الطبیعه باشد. (کانت، ترجمه ۱۸۵۵، ص ۳۴)

مساله اصلی در "عقل محض" این است که چگونه احکام ترکیبی پیشینی ممکن است. (همان، ص ۳۷) از نظر او عقل (reason) قوه‌ای است که بطور پیشینی بواسطه برخی اصول مبله شده است. (همان، ص ۳۸) در عقل محض او به نقد این قوه می‌پردازد و می‌پذیرد که معرفت دارای دو سرچشمه است: حس (sense) و فاهمه (understanding) حس امور تجربه‌شده (objects) را تحویل فاهمه می‌دهد و فاهمه آنها را مورد اندیشه قرار می‌دهد. شهود همان روش یا ابزاری است که معرفت آدمی با امور بیرون ذهن مرتبط می‌گردد. (همان، ص ۴۰) شهود امور زمانی ممکن می‌گردد که امور به فاهمه تحویل گردد و تحویل امور به فاهمه نیز از طریق تاجر روی نفس انجام می‌شود. احساس امور سبب تاثیر نفس می‌شود و بوسیله فاهمه مورد اندیشه قرار می‌گیرد. آنچه از طریق شهود و تجربه تحویل فاهمه شد در فاهمه بوسیله ساختاری که دارد مورد بررسی قرار می‌گیرد و این علل در فاهمه نیز با تکیه بر شهود محض انجام می‌شود. (همان، ص ۴۱) در شهود محض دو عنصر مکان و زمان اصول معرفت هستند. از نظر کانت مکان و زمان دو سرچشمه معرفت هستند که با تکیه بر آن دو احکام ترکیبی پیشینی متنوعی می‌توان صادر نمود. (همان، ص ۵۲)

از جمله نکاتی که کانت در مورد تجربه بیان می‌کند تاکید او بر عدم وقوع خطا در حواس (sense) است. از نظر او حواس از آن جهت که حکمی صادر نمی‌کند خطا نمی‌کند و صدور حکم کار عقل (reason) است. (کانت، ۱۹۹۷، ص ۲۹۳)

بنابراین در نظام معرفتی کانت، ذهن خود مورد مطالعه قرار می‌گیرد و به عنوان عاملی موثر در فرایند تحصیل شناخت در نظر گرفته می‌شود. از نظر او عقل خود را با پرسش‌هایی مواجه می‌بیند نه توان پاسخ به آنها را دارد و نه می‌تواند از آنها صرف نظر نماید. پرسش در مورد خدا، فنا ناپذیری نفس و اراده آزاد از این قبیل پرسش‌ها هستند. اما قبل از پرداختن این پرسش‌ها بوسیله عقل، جا دارد که عقل از خود شناخت حاصل نماید. امکان یا عدم امکان مابعدالطبیعه منوط به شناخت عقل است و در نقد عقل محض این امر را مورد هدف قرار می‌دهد. عقل نیز به عنوان یک قوه منفعل در نظر گرفته نمی‌شود و با توجه به ساختاری که دارد در داده‌های حسی تصرف می‌نماید. (هارتسناک، ۱۳۷۸، ص ۱۰) معرفت هیچ چیزی از زمان و مکان جدا نیست و بدون آنها شناخت امکانپذیر نیست. «زمان» و «مکان» مفهومی نیستند، بلکه صورت شهودند.

نظریه معرفتی کانت در واقع دیدگاهی است که در میانه دیدگاه دکارت و جان لاک قرار می‌گیرد. چرا که او این بخش از دیدگاه دکارت را درباره فطری بودن بعضی مفاهیم و دیدگاه جان لاک و هیوم درباره تجربی بودن تمام مفاهیم را می‌پذیرد. (خادمی، ۱۳۷۵) این نکته را بروشنی می‌توان در آغاز مقدمه طبع دوم کتاب نقد عقل محض مشاهده نمود. (کانت، ۱۹۹۷ ص ۳۳)

بنابراین به نظر کانت بخشی از معلومات ذهن (mind) اکتسابی و بخشی غیر اکتسابی است. (فولکیه، ۱۳۴۷: ۲۱۸)

بحث از ذهن نزد کانت در دو محور عمده است. نخست قوایی که ذهن دارد و دیگری بحث از نتیجه عملکرد قوای ذهن است. کانت ذهن (mind) را امری می‌داند که از دو ظرفیت یا قوه سازنده تشکیل شده است: نخست قوه پذیرندگی (receptivity) و دیگری قوه بی سابقگی (spontaneity). (کانت، ۱۸۸۱، ص ۴۴) قوه پذیرش نشان دهنده ظرفیت تاثیر پذیری ذهن بوسیله چیزهای دیگر خواه خود یا امور دیگر است. ذهن با تکیه بر همین قوه از بیرون با خبر می‌گردد. اما قوه دوم یک عنصر درون ذهنی است و عامل شروع فعالیت‌های ذهن است. این دو ظرفیت ذهن مبنای همه فعالیت‌های ذهن آدمی است. از نظر کانت همه فعالیت‌های ذهن یا محصول قوه پذیرش هستند یا محصول عملیات درونی ذهن هستند. کانت با تکیه بر این دو

قوه سه قوه دیگر را معرفی می نماید: احساس (sensibility)، فاهمه (understanding) و عقل (reason). این سه قوه به یکدیگر قابل تحویل نیستند و هریک وظیفه معرفتی خاص خود را دارد (همان، ص ۴۵) قوه احساس بین انسان و حیوان مشترک است ولی دو قوه دیگر خاص موجودات عقلانی است.

نکته ای که در نظام معرفت شناختی کانت نباید از نظر دور داشت این است که میان عقل و فاهمه بوسیله کانت تمایز داده می شود. البته میان این دو قوه، تباین ذاتی نیست، بلکه تفکیک میان عقل و فاهمه بر اساس قلمرو و هدف فکر است. فرق فاهمه با عقل را می توان بدین صورت بیان نمود که حوزه فعالیت عقل ناظر به قلمرو نومن یعنی حقیقت فی نفسه است ولی قلمرو فعالیت فاهمه ناظر به عالم حس مطابق با اصول علمی است. از نظر کانت عقل از عالم حس فاصله می گیرد. (همان، ص ۴۵). از نظر کانت در حالی که حس بی واسطه در عالم حس عمل می کند و به طور مستقیم با آنها تماس دارد، اما فاهمه صدور حکم را بعهدده دارد، و عقل وظیفه استدلال را انجام می دهد، یعنی به کمک احکامی که فاهمه صادر نموده است استدلال می نماید و میان آنها پیوند برقرار می نماید. بنابر این گام دوم در شناخت بعهدده قوه فاهمه است. حواس موادی را برای فاهمه فراهم می نماید و فاهمه به کمک مقولات پیشینی که اموری کلی و ضروری هستند در آنها تصرف می نماید.

گام سوم نیز مربوط به عقل است. مقولات فاهمه در داده های حاصل از تجربه تصرف می نماید ولی عقل فراتر از مقولات سعی می کند تا به عالم نومن راه بیابد. در نظام معرفت شناختی کانت امور در دو حوزه و قلمرو متفاوت نگریسه می شوند: نخست حوزه ای که می توان به شناخت آن دست یافت و از آن به «نومن یا پدیدار» (noumenon) تعبیر می نماید. حوزه دوم «نومن یا ذات معقول» (phenomenon) ذات شیء فی نفسه است. (کانت، ۱۸۸۱، ص ۲۹۴) دسترسی به این حوزه برای آدمی ممکن نیست. زیرا معرفت به هر شیء خارجی وقتی در عرصه ذهن ظاهر می شود، ابتداء دو لباس زمان و مکان بر او پوشیده می شود که این مربوط به مرحله اول (حس) است. از نظر کانت عقل انسان می خواهد مفاهیم محض فاهمه را به قلمرو «نومن» بکشاند. به نظر کانت ما بعدالطبیعه قبل از او همیشه خواهان چنین تمایلی بوده است و کانت چنین ما بعد الطبیعه ای را ناممکن می داند.

۳. انسداد معرفتی

نظام معرفتی کانت در قسمت فوق بیان شد. چنانچه در مقدمه بحث ذکر شد هدف مقاله حاضر نشان دادن نوعی انسداد معرفتی در نظام معرفتی کانت است. مراد از انسداد معرفتی به عنوان پیامد اصلی نظام معرفتی کانت این است که کانت همانند سایر فیلسوفان عصر جدید بدنبال نشان دادن امکان معرفت بود. اصل محوری برای فیلسوفان عصر جدید در تلاش های معرفت شناختی همانند سایر فیلسوفان گذشته جستجو برای صدق باور ها بود. در این رابطه سنت فلسفی توجه خاصی بر مفهوم توجیه داشته است. اما همواره یک اصل مشترکی که در این تلاش ها مورد تاکید قرار داشت توجه بر صدق باور ها بود. تنها در صورتی صدق (truth) یک باور به عنوان معرفت در نظر گرفته می شد که متصف به شرط توجیه (justification) باشد. نکته ای که برای درک انسداد شناختی حاصل از نظریه معرفتی کانت لازم به یاد آوری است این است که درباره ماهیت صدق اگر چه در دوره های جدید شاهد اختلاف نظر های زیاد و مبنایی هستیم اما یکی از وجوه اشتراک گذشتگان در نظریه های معرفت شناختی که نزد فیلسوفان عصر جدید نیز مسلم انگاشته می شد پذیرش نظریه انطباق (correspondence) در تفسیر ماهیت و چیستی صدق می باشد. انسداد معرفتی در پروژه معرفت شناختی کانت یعنی خروج از دغدغه های صدق محور پیشینیان. این امر فی نفسه نمی تواند نقدی بر ضد کانت باشد و بسیاری از فیلسوفان در جهان معاصر بخصوص در چهارچوب اندیشه های پسا مدرنی چنین رویکردی نسبت به معرفت و امکان آن دارند. آنچه نقد بر کانت است این است که او در چهارچوب مفروضات معرفت شناختی گذشتگان از جمله فیلسوفان عصر جدید که دغدغه های صدق محور در قالب نظریه انطباق بدنبال طراحی و نشان دادن چگونگی امکان معرفت است اما نتیجه آن نشان دهنده نوعی انسداد است. انسدادی که از این دغدغه محوری فاصله می گیرد. این انسداد همانند نوعی نسبیت گرایی است که می تواند تقریر های مختلفی بیابد. به طور کلی می توان نسبیت گرایی را، بر دو گونه دانست: نخست مطلق و فراگیر؛ دوم محدود و مقید. درحالی که نسبیت گرایی محدود به قلمرو خاصی از معرفت بشری اختصاص دارد و همه معرفت بشری را در بر نمی گیرد؛ به عنوان نمونه نسبیت در حوزه اخلاق یا دین اما، نسبیت گرایی مطلق به حوزه خاصی اختصاص ندارد و همه معرفت بشری را در بر می گیرد. نسبیت گروی را از جهتی دیگر نیز می توان تقسیم نمود: نخست نسبیت گرایی به لحاظ واقعیت؛ و دوم نسبیت گرایی به لحاظ فهم و ادراک. بر اساس نسبیت گرایی شناختی دست یافتن به واقع، به طور مطلق، ممکن نیست، بلکه بنا به فرض اگر اساساً دستیابی به شناخت، ممکن

باشد، این امر فقط و فقط به نحو نسبی خواهد بود؛ بدین معنا که معرفت نمی تواند متصف به وصف مطلق باشد. اگر چه شکاکیت در یونان باستان سابقه داشته است ولی با ظهور سقراط و شاگردان او شکاکیت و نسبی‌گرایی به تضعیف گردیده بود اما بار دیگر در دوره رنسانس، از سوی فیلسوف معروف فرانسوی به نام مونتنی مطرح گردید. نقل است که بر دیوار اتاق او نوشته شده بود: "آنچه متیقن است این است که هیچ چیز متیقن نیست"، و "من هرگونه حکمی را معلّق می گذارم"، (عارفی، ۱۳۸۳، ۴۸) و این عبارت ورد زبان او بود: "من چه می دانم" (پیتر برک، ۱۳۷۳: ۲۸-۲۱).

در عصر مدرن دکارت تلاش خود را معطوف به این هدف کرد تا به چالش های شناختی او پاسخ بدهد. در عصر مدرنی که درکارت در آن می زیست، دیگر خبری از جزم اندیشی‌های قرون وسطایی نبود. در چنین فضای جدیدی هر متفکری با شیوه خود در تلاش بود تا فلسفه را همانند دانش تجربی (آنگونه که در این دوره ارزش معرفت علمی یقینی نگریسه می شد) به شاخه ای از معرفت یقینی تبدیل نماید.

کانت نیز در عصر جدید روشنگری شناختی مهمی از خود بجا گذاشت و تلاش او در جهت درک حدود معرفت آدمی نیز نشانی از این امر است. وی ضمن پذیرش اصول فکری علم نیوتنی نسبت به شک آفرینی های هیوم مقابله نمود و در این راستا به تدوین فلسفه ای پرداخت که عقل نظری را در درک عالم طبیعت توانا و در فهم حقایق فراحسی ناتوان جلوه می داد. اما با وجود این از نظرکانت باید میان اشیاء آنچه‌آنکه هستند و آنچه‌آنکه بر ما آشکار می شوند تمایز نهاد و بیان نمود که انسان تنها به پدیدارها دسترسی دارد و به درک ذات و حقیقت فی نفسه اشیاء دسترسی ندارد. (کانت، ۱۳۷۰، ص ۱۸-۱۹)

اما کانت بی خبر از نتیجه نظام معرفتی خود- به نظر نویسنده- به نحوی ناخواسته بن بست معرفتی را در اندیشه معرفتی خود پرورانده است. در مقایسه با نسبیت معرفت شناختی تعبیر مناسبتر برای این بن بست به باور نویسنده انسداد شناختی است چرا که از نسبیت شناختی می توان تفسیری ارائه نمود که حاصل تلاش های شناختی انسان حرکت به سمت دستیابی به حقیقت فی نفسه باشد یعنی دستیابی به آنچه که دغدغه های فیلسوفانی که از نظریه انطباق جانب داری می نمایند و حال آنکه پروژه معرفت شناختی کانت چنین چیزی را نشان نمی دهد و این همان انسدادی است که پژوهش حاضر در تلاش برای نشان دادن آن است. زیرا در پروژه معرفت شناختی کانت همگان به یک اندازه از عدم دسترسی حقیقت فی نفسه محروم هستند و حاصل پژوهش های انسان هیچگاه به حقیقت فی نفسه منتهی نمی گردد

مگر آنکه ساختار عقل آدمی تغییر بیابد. به باور نویسنده از نظر شناختی رنج معرفت شناختی ای که در نظام معرفت شناختی کانت قرار دارد به مراتب از نسبت گرایبی افزون تر است چرا که در برخی تقریر های نسبت گرایبی امکان دسترسی به حقیقت فی نفسه یا چیزی همانند آن به طور کامل منتفی نمی گردد و حال آنکه حاصل نظام معرفت شناختی کانت، قطعیت در عدم دسترسی انسان به حقیقت فی نفسه است. به عبارت دیگر در برخی از تقریر های نسبت گرایبی همچنان می توان اصل دغدغه صدق محور گذشتگان را در چهارچوب نظریه انطباق حفظ نمود و دسترسی به حقیقت فی نفسه یا چیزی مشابه آن دور از دسترس و محال نباشد اما حاصل پروژه معرفت شناختی کانت فاقد چنین خصیصه ای است. برای فهم این مساله توجه به تمایز میان پدیده و پدیدار مهم است. در چنین وضعیتی به روشنی می توان تصور نمود که چگونه نظام معرفتی کانت دچار نوعی انسداد و شکاکیت پنهانی است. البته تفکیک میان امور پدیدار شده و امور فی نفسه ضرورتا با چنین بن بست می مواجه نمی شود بلکه از این حیث دچار انسداد معرفتی می شود که از نظر کانت فاهمه راهی به حقیقت فی نفسه ندارد.

۴. انقلاب کپرنیکی روزنه ای به سوی شکاکیت

از جنبه های دیگری که از اجزاء نظام معرفتی کانت است و با تکیه بر آن می توان انسداد شناختی را از آن استنباط نمود به نحوی که علی رغم تلاش کانت برای نشان دادن امکان معرفت و رهایی از شکاکیت ناخواسته دچار نوعی انسداد معرفتی گردد تاامل در نظریه ذهن شناسی اوست. تا قبل از کانت ذهن با فاهمه بعنوان فاعل دانایی با فرض پذیرش قدرت انعکاس گری مورد تایید بود. بر اساس این فرض ذهن آنچه را که در مقابل آن قرار دارد بطور کامل منعکس می نماید. اما نتیجه ذهن شناسی کانت سبب بروز انقلاب شد. از این نظر کانت، انقلاب بزرگی را ایجاد کرد که به راستی مسیر فکر و اندیشه را در بیان نوع رابطه میان ذهن و عین تغییر داد. خود وی از این امر به عنوان "انقلاب کپرنیکی" یاد می کند (کانت، ۱۸۸۱، ص ۳۷۰). در پی اختلاف آراء در وصول علم یقینی، کانت به ایده نحوه مطابقت متعلقات حسی با معرفت را مورد توجه قرار داد. متعلقات حسی باید با مفاهیم پیشینی انسان مطابقت کند. این روشی بود که وی را بدینجا کشاند که ما از مفاهیم پیشینی و مستقل از تجربه برخورداریم و با تحمیل آنها بر اعیان و داده های خارجی، شناخت حاصل می کنیم. دقیقا معنای انقلاب کپرنیکی کانت در همین نکته است که تا زمان کانت این عین بود که خود را بر ذهن تحمیل می نمود ولی در نظام معرفتی کانت این ذهن است که ساختار خود را بر عین تحمیل می نماید. (کانت، ۱۸۸۱، ص ۳۷۴)

این انقلاب است که کانت قوانین حاکم بر اشیاء را نه درخارج بلکه در خود انسان جستجو می‌کند. کانت انقلابش را چنین توصیف می‌کند: تاکنون این چنین فرض شده است که همه معرفت ما باید مطابق با متعلقات باشد اما همه تلاش ما با این فرض منجر به شکست شد. انقلابی که در علم رخ داد باید در مابعد الطبیعه نیز رخ دهد که اشاره مکانت به جابجایی نسبت زمین با خورشید در بحث حرکت بوسیله کوپرنیک بود. حال از نظر او در مابعد الطبیعه نیز باید چنین کرد و نسبت عین با ذهن را که بر اساس شیوه قدیمی ذهن همچون آئینه عین را منعکس می نمود تغییر داد. (همان، ص ۳۷۵) یکی از محورهای اصلی که بر اساس آن می‌توان نوعی انسداد شناختی از نظام معرفتی کانت استنباط نمود همین جزء در نظریه معرفتی اوست. اگر ذهن توان تحمیل خود را بطور ساختارمند بر عین دارد پس چگونه می‌توان مدعی معرفت بود. بخصوص که کانت نتیجه عملکرد فاهمه در نظام معرفتی خود را دستیابی به عالم فنومن می‌داند و عالم نومن را دور از دسترس فاهمه می‌داند. نتیجه طراحی چنین رابطه‌ای میان ذهن و عین کشف نوع جدیدی از احکام بود یعنی حکم تالیفی پیشینی که با تکیه بر آن کانت مابعدالطبیعه را نجات می‌دهد اما از یک طرف عقل را قاصر از دسترسی به حقیقت فی نفسه می‌داند و از طرف دیگر عقل را به عنوان قوه‌ای در نظر می‌گیرد در حالی که بطور پیشینی بواسطه برخی اصول مبله شده است در داده‌های حسی تصرف می‌نماید. در چنین وضعیتی به روشنی می‌توان تصور نمود که وضعیت معرفتی بشر چه اندازه تاسف انگیز است. حکم تالیفی پیشینی که در واقع ستون فلسفی کانت است، به عنوان معیار تعیین حدود و اعتبار شناسایی نیز مطرح است. به نظر وی برای تعیین تطابق میان ذهن و پدیدارهای خارجی فقط یک راه وجود دارد و آن این است که بگوئیم قوام پدیدارها به ذهن است. راز بن بست معرفتی در کانت باید در همان نقطه‌ای دید -انقلاب کوپرنیکی- که از نظر کانت امتیاز نظام معرفتی اوست. انقلاب او مستلزم این امر نیست که واقعیت مبدل به ذهن انسان و تصورات آن شود بلکه او می‌گوید نمی‌توان به اشیاء معرفت پیدا کرد و اشیاء نمی‌توانند متعلق معرفت ما قرار بگیرند مگر اینکه مقید به پاره‌ای شرایط پیشینی معرفت از جانب عامل معرفت شوند. کانت چنانچه بیان شد آشکارا به تصرف ذهن روی عین تاکید دارد از این رو ذهن در فلسفه کانت منفعل نیست بلکه فعال است. البته نه به این معنا که ذهن اشیاء را از عدم خلق کند بلکه صور شناسایی را برآمده نهایی تجربه تحمیل می‌کند (همان، ۳۷۰)

به بیانی دیگر شناخت، در انقیاد عین از ذهن است. وی معتقد است که میان ما و عالم خارج توافقی نیست. در واقع فاصله میان مفاهیم و واقعیت را مطرح می‌کند. روشن است که

کانت از این جزء نظریه معرفتی خود به بخش دیگری که به نوبه خود در تنزل نظام معرفتی او به شکاکیت سهیم است انتقال می‌یابد. یعنی نظریه دو جهان که در قسمت بعد مورد بحث قرار می‌گیرد.

۵. دو جهان نومن و فنومن روزنه‌ای به سوی شکاکیت

چنانچه در بخش آغازین این مقاله بیان شد کانت بیان نمود نمی‌توان اشیای فی نفسه و واقعیات عینی را شناخت و این سبب شد تا کانت در نظام معرفتی خود سخن از دو جهان نومن و فنومن نماید. انقلاب کوپرنیکی و کشف نوع جدیدی از احکام دو جزء مهم نظام معرفتی کانت است که او را به جزء سوم منتقل می‌سازد. بر اساس جزء نخست رابطه ذهن و عین عوض شد و ذهن به عنوان عاملی که بر عین تاثیر می‌گذارد معرفی می‌شود. به عبارتی نتیجه عملکرد ذهن دست یافتن به امور فی نفسه نیست. بر اساس جزء دوم احکام ترکیبی پیشینی وجود دارد و در حوزه ریاضیات و فیزیک این نوع احکام مورد استفاده قرار می‌گیرد و اگر چنین احکامی در آن دو حوزه مجاز است در مابعد الطبیعه نیز مجاز است. اما کانت اساساً به این مساله نمی‌پردازد چرا استفاده از این نوع احکام در ریاضیات و فیزیک جایز است. اگر کانت توفیقات علم نیوتنی را الگوی فلسفه قرار داده است که به نظر چنین می‌آید (کانت، ۱۸۸۱، ص ۳۷۵) ولی شکست‌های نظری این علم را در نیمه دوم قرن بیست پیش بینی نکرده بود که سبب ظهور تمایلات شکاکانه و نسبی‌گرایانه در علم و فلسفه علم گردید. به هر حال انقلاب کوپرنیکی و تصرف عین بوسیله ذهن زمینه برای طرح عدم دسترسی انسان به "امور فی نفسه" شد و از این طریق کانت عالم "نومن" و "فنومن" را مطرح نمود. بر اساس دیدگاه کانت ذهن به عالم "نومن" یعنی عالم "امور فی نفسه" دسترسی ندارد بدین‌سان، برآیند نظریه کانت شکاکیتی پنهان و مخفی است که با دستاورد هیوم و شکاکیت مطلق وی تفاوتی ندارد. چرا که نفی دسترسی از امور فی نفسه یعنی بازگشت به پرسش اصلی که معرفت‌شناسی با آن آغاز می‌شود: آیا انسان با تکیه بر قوه عقل می‌تواند در مورد جهان معرفت کسب نماید؟ نتیجه نظام معرفتی کانت فراهم نمودن پاسخی است که همچنان سوال مذکور را برای مخاطب زنده نگه می‌دارد. زیرا پاسخ نظام معرفتی او ناتوانی ذهن در دسترسی "امور فی نفسه" است و این همان چیزی است که در معرفت‌شناسی به دنبال پاسخ آن هستیم. در واقع طرح معرفت‌شناسی به جهل و تردید مهمتری منتهی می‌شود چرا که ذهن ضمن تصرف در عین سبب می‌شود نتوان به امور فی نفسه دسترسی پیدا نمود.

گرچه معمولاً متفکران قرن بیستم به صراحت، شکاکیت را نمی‌پذیرند و آن را مردود می‌شمارند اما با اینحال در قرن بیستم با شکل‌ها و قرائت‌های گوناگونی از شکاکیت روبه‌رو هستیم. (Bonjour, 2001, p.34)

با توجه به توضیح مختصری که در قسمت قبل ارائه گردید باید اذعان نمود که، نسبت‌گرایی و شکاکیت، در دارای تنوع و پیچیدگی‌های خاص خود است و ارزیابی آن نیاز به بحث مسقل و دقت‌های خاص خود است ولی آنچه از تامل در اندیشه گذشتگان می‌توان دریافت این است که دو ادعا در میان همه دعاوی نیازمند بررسی بیشتر است: نخست تردید در معرفت به جهان محسوس؛ دوم تمایز میان حقیقت فی‌نفسه و حقیقت آشکار شده. (حسین‌زاده، ۱۳۸۳، ۵۷) ادعای نخست مستلزم تردید در وجود جهان محسوس است و بررسی شک آنتولوژیک (هستی‌شناختی) خود بحث جداگانه‌ای است. اما نکته اساسی ادعای دوم است که منجر به نوعی نسبت در فهم می‌گردد و در واقع یکی از چالش‌های ذهن بشری از یونان باستان را یعنی شک معرفت‌شناختی را بار دیگر زنده می‌سازد و این همان بن‌بستی است که کانت در نظام معرفتی خود علی‌رغم اینکه بدنبال نشان دادن امکان معرفت بود با آن روبرو می‌گردد. او ادعا می‌کند که میان اشیا چنان‌که هستند و چنان‌که بر ما پدیدار می‌شوند، تفاوت است و ما صرفاً به پدیدارها دسترسی داریم، اما نمی‌توان پدیده‌ها را شناخت، زیرا به آن‌ها دسترسی نداریم.

از این رو نظریه کانت دچار بحران انسداد در شناخت است و از این جهت به اعتقاد متفکران زیادی بر نگرش فلاسفه بسیاری تأثیر داشته و افکار بسیاری را متأثر ساخته است و در کنار نسبت‌شناختی می‌توان از نظر برخی دارای پیامدهای دیگری به همراه داشته است. تأثیر آن بر نگرش‌های هرمنوتیک فلسفی و برخی دیدگاه‌های کلامی، همچون پلورالیسم‌دینی از این نمونه است و البته مهمتر از همه - از دیدگاه نویسنده - تأثیری است که بر پیدایش جهان بینی پست مدرن بجا گذاشته است. در جهان بینی فلسفی عصر پست مدرن عدم امکان دسترسی به حقیقت امور یکی از اجزاء نظام فکری محسوب می‌شود که در آن بخلاف عصر جدید دیگر سخن گفتن از عقلانیت به معنای سخن گفتن از صدق نیست بلکه یک گزاره معقول صرفاً بیانگر اعتبار تصدیق آن است نه تضمین‌کننده مطابقت آن با واقع. (مهدوی آزادبنی، ۱۳۸۸، ص ۶۱) چنین جزئی در نظام فکری عصر پست مدرن بدون تردید یکی از ریشه‌های خود را در همین تفکر معرفتی کانت می‌یابد که بین پدیده و پدیدار تمایز می‌نهد و فاهمه فقط به پدیدار دسترسی دارد. جان هیک برای رفع مشکل تعارض‌های ادیان، به همین

اصل معرفت‌شناختی کانت تمایز میان حقیقت فی نفسه و حقیقت پدیدار شده تمسک می‌نماید. (hick,200,p.118)

نکته قابل توجه این است که، اگر چه کانت تمام تلاش خود را نمود تا گره معرفت‌شناختی را باز نماید و معرفت را امری ممکن نشان دهد اما نظریه او خود به مشکلات معرفت‌شناختی دامن می‌زند و دچار نوعی انسداد معرفتی می‌گردد. زیرا فاهمه از رنج اینک بیرون از ذهن چه خبر است تردید دارد و این همان انسداد یا بن بست معرفتی کانت است. در نتیجه، نظریه معرفتی کانت ناخواسته به نوعی به بن بست شناختی منجر می‌شود که خود به دنبال رهایی از آن تلاش نمود. چرا که تفکیک محوری در نظام معرفت‌شناختی او (پدیده و پدیدار) و عدم دسترسی عقل به عالم حقیقت فی نفسه و تاثیر فاهمه بر داده‌های حسی نمی‌تواند نتیجه‌ای جز این داشته باشد.

این پرسش اساسی که حاصل عملکرد قوای حسی و و فاهمه و نیز تصرف فاهمه بر داده‌های حسی مطابق با مقولات ماتقدم ما چگونه می‌توانیم صدق آنها را به معنای انطباق با واقع را بیازماییم؟ کوتاهی دست آدمی از حقیقت فی نفسه ناتوانی اصلی نظام معرفتی کانت است و همین امر در واقع یکی از دغدغه‌های محوری آدمی است که کانت برای آن راه حلی ارائه نمی‌دهد.

در نظام معرفتی کانت این نکته امر قطعی است که ذهن به عالم فنومن محدود است. باور کانت به دو ساحتی بودن جهان هستی برای ذهن آدمی امری واقعی است و آنچه ذهن بدان دست پیدا می‌کند اگر چه مربوط به عالم فنومن است اما چیزی از واقعی بودن آن نمی‌کاهد درختی که حاصل ادراک فاهمه است اگر چه به عالم فنومن ربط دارد اما از واقعی بودن آن نمی‌کاهد و حاصل تجربه حسی و عملکرد فاهمه است اما راهی به جهان فی نفسه نداریم.

در واقع، از نظر کانت دو جهان وجود ندارند که یکی مربوط به فنومن‌ها و دیگری زیربنای آن و به نام نومن‌ها باشد، بلکه تنها یک جهان وجود دارد. و تنها یک نوع عین وجود دارد؛ ولی ساختار ذهن به گونه‌ای است که حاصل عملکرد آن تنها درک بخشی از آن است یعنی فنومن. در نتیجه نباید از نظر دور داشت که تمایز میان نومن و فنومن، تمایز میان این دو عین نیست، بلکه تمایز میان وجود فی نفسه اشیاء و چگونگی ظهور آنها برای فاهمه است. (شرف‌الدین خراسانی، ۱۳۷۶، ۲۷۶) تمایز میان جهان نومن و فنومن در نظام معرفتی کانت دارای پیامدهایی است از جمله آن تاثیری است که بر الهیات بجا می‌گذارد. از این منظر کانت همه ادله مرسوم اثبات وجود خدا از جمله اذعان به ناتوانی برهان وجودی را رد می‌نماید

(کانت، ۱۸۸۱، ص ۶۲) و شکست برهان جهان‌شناسی را اعلام می‌نماید (همان، ص ۶۳۱) بود. کانت بیان می‌کند که، عقل نظری از اثبات خدا ناتوان است؛ چنین پیامد کلامی در اندیشه کانت در ارتباط با نوع نظام معرفتی است که بیان گردید. در این نظام معرفتی از آنجا که فاهمه در قالب ساختار خاصی بر داده‌های حسی عملیات ذهنی را انجام می‌دهد که یکی از اجزای این ساختار زمان و مکان است و از آن جهت که خداوند فاقد زمان و مکان است عقل نظری در قالب چنین ساختاری به خدا دسترسی ندارد چرا که خدا را در جهان فنومن نمی‌توان یافت در نتیجه تلاش می‌کند تا خدا را به کمک عقل عملی نشان دهد.

بنابراین بحرانی که نظام معرفتی کانت تلاش نمود تا شناخت را از آن نجات دهد در نهایت دامن طرح معرفتی خودش را گرفت و نتوانست نظام معرفتی خود را از انسداد شناختی و شکاکیت رها نماید. دلیل این امر روشن است. چرا که تا زمانی که آدمی از جهان فی‌نفسه خبر نداشته باشد و حاصل عملکرد فاهمه چیزی جز فنومن یعنی جهان پدیدار شده نباشد نتیجه آن فاصله گرفتن از دغدغه محوری معرفت‌شناسی یعنی صدق است. دغدغه‌ای که نزد گذشتگان و نیز نزد فیلسوفان عصر جدید با تکیه بر نظریه انطباق تفسیر می‌شد. محدود نمودن توانایی عقل نظری به حوزه پدیدارها (فنومن‌ها) کمکی به میل آدمی برای شناخت امور چنان‌که هستند - صدق - یعنی غایت نهایی معرفت نمی‌کند.

۶. خلاصه و نتیجه‌گیری

نظام معرفتی کانت در عصر جدید تلاش می‌کند تا بحران شناخت را حل نماید. در این رابطه میراث فکری او طرح عقل‌گرایی دکارتی و طرح تجربه‌گرایی جان لاک است. وی از یک طرف نارضایتی خود از عقل‌گرایی را با این عبارت که هیوم تجربه‌گرا او را از خواب جزم‌اندیشی بیدار ساخته است اعلام می‌نماید از طرفی نیز می‌پذیرد که فاهمه لوح سفیدی نیست و تجربه خام نمی‌تواند مبداء معرفت باشد. نتیجه تلاش کانت آرایه دیدگاه انتقادی در حوزه شناخت است. از نظر او معرفت محصول همکاری فاهمه و داده‌های حسی است. فاهمه بواسطه مفاهیم و ساختاری که قبل از تجربه هرچیزی در خود دارد از طریق داده‌های تجربی می‌تواند به معرفت در مورد جهان دست پیدا نماید. از نظر او نتیجه این همکاری دستیابی به احکامی از نوع پیشینی و تالیفی است. تا قبل از کانت این نوع حکم مورد توجه نبود. نتیجه ذهن‌شناسی کانت کشف این نوع احکام شده است. ذهن‌شناسی‌ای که بر اساس آن ذهن همانند آینه عمل نمی‌کند و در توصیف و انعکاس عین تحت تاثیر مفاهیم پیشینی و ساختار خود قرار دارد.

انسداد معرفتی در نظریه معرفتی کانت (رمضان مهدوی آزادبنی و زهرا معینی) ۳۲۱

چنین برداشتی از فاهمه نوعی انقلاب در معرفت شناسی محسوب می‌شود به نحوی که از آن به انقلاب کوپرنیکی کانت تعبیر می‌شود. چنین تفسیری از فاهمه و عملکرد آن نقطه آغاز و محمل مهمی در اتصاف نظام معرفتی کانت به انسداد معرفتی و دچار شدن به نوعی شکاکیت است که دست از دغدغه محوری گذشتگان نسبت به صدق می‌کشد. همچنین روشن گردید نظام معرفتی کانت بواسطه معرفتی تفکیک عالم نومن و فنومن به طرز اجتناب ناپذیری محملی دیگر برای دچار شدن به شکاکیت و انسداد معرفتی فراهم می‌نماید. کانت اگر چه در نظام معرفتی خود سعی در خارج ساختن شناخت از بحران و حل بحران معرفتی دارد لکن ناخواسته زمینه و مبادی مهمی را برای نوعی انسداد معرفتی و شکاکیت فراهم می‌سازد.

کتابنامه

<http://ensani.ir/fa/article/105930>

- اسکورتین، راجر (۱۳۸۳). کانت، ترجمه علی پایا، تهران: انتشارات طرح نو.
- حسین زاده، محمد، شکاکیت و نسبیت گرایی، معرفت فلسفی، سال دوم، شماره اول، پاییز ۱۳۸۳، صص ۵۷-۱۰۸
- خادمی، عین الله، ۱۳۷۵، تاریخچه اجمالی تجربه گرایی و واکنشهای متعارض با آن، کیهان اندیشه، ۶۸، خراسانی، شرف الدین، ۱۳۷۶ از برونو تا کانت، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- عارفی، عباس، ۱۳۸۳، تاریخچه نسبی گرایی در فلسفه علم، پاییز، شماره ۱۹، صص ۴۱-۶۲
- کاپلستون، فردریک (۱۳۷۵). تاریخ فلسفه، ترجمه دکتر اسماعیل سعادت و منوچهر بزرگمهر، ج ششم، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- کانت، ایمانوئل (۱۳۶۳). سنجش خرد ناب، ترجمه میر شمس الدین ادیب سلطانی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- کانت، ایمانوئل (۱۳۷۰). تمهیدات، ترجمه غلامعلی حداد عادل، تهران: انتشارات مرکز نشر دانشگاهی، چاپ دوم.
- کانت، ایمانوئل (۱۳۷۷). نقد قوه حکم ترجمه عبدالکریم رشیدیان، تهران: انتشارات نشر نی.
- کورنر، اشتفان (۱۳۶۷). فلسفه کانت، ترجمه عزت الله فولادوند، تهران: انتشارات خوارزمی.
- مجتهدی، کریم (۱۳۷۸). فلسفه نقادی کانت، تهران: انتشارات سپهر، چاپ دوم.
- ملکیان، مصطفی، تاریخ فلسفه غرب، جلد سوم، قم، دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۸.
- مهدوی آزادبنی، رمضان، ۱۳۸۸، پست مدرن و دین: فرصت یا تهدید، فلسفه، سال ۳۷ شماره ۴، صص ۶۱-

۳۲۲ غرب‌شناسی بنیادی، سال ۱۴، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۲

نصیری، منصور، ۱۳۸۷، نومن و فنومن در فلسفه کانت، نقد و نظر، دوره ۱۳، شماره ۴۹-۵۰، صص ۷۵-۹۸
هارتتاک، یوستوس (۱۳۷۶). نظریه معرفت در فلسفه کانت، ترجمه دکتر حداد عادل، تهران: انتشارات فکر
روز.

Descartes, Rene,(1931), Meditation on First Philosophy,trans by Dornald A.,Cambridge university
press.

Hick, John,(2000),philosophy of religion,princtice.Hall of India,private Limited,New Delhi,forth
edition.

Kant, Immanuel, (1855), the Critique of Pure Reason, Trans J.M.D.Meile, John, London: Henry
G.Bohn, York Street, Covet Garden.

Kant, Immanuel, (1881), The Critique of Pure Reason, Trans by F. Max Muller with an historical
introduction by Ludwig Noire, Lodon, Macmillan and Co.

Kant, Immanuel, (1997), The Critique of Pure Reason, Trans by P. Guyer and A. wood, cambirdge:
Cambridge university press.

Kenny, Antony,(1994), The Oxford Illustrated History of Philosophy, Oxford press.

Pojman, Louis,(2002), The Quest for Truth,fifth edition, New York,Oxford: oxford university press.

Stump, Samuel, From Socrates to Sartre, McGraw.Hill, Inc.

